

EREWHON OCH NYA ZEELAND

Herbert Tingsten skriver i denna artikel om de erfarenheter från en vistelse på Nya Zeeland som gav bakgrunden till Samuel Butlers berömda satir "Erewhon". — Butlers bok utkom på svenska 1957 under titeln "Landet Ingenstans" i Natur och Kulturs serie "Levande litteratur". Gunnar Ekelöf har tolkat ett par av hans fätaliga dikter i sin nyutkomna samling "Valfrändskaper".

ÅR 1860 UTVANDRADE Samuel Butler, 25 år gammal, till Nya Zeeland. Att en ung engelsman, uppfostrad i en fin privatskola och i Cambridge, moraliskt oförvitlig och ekonomiskt solid, gav sig i väg till den unga kolonin var ovanligt men långt ifrån exceptionellt. Butlers längtan att komma hemifrån hade bestämda och personliga orsaker, främst slitningar med fadern, som var prost och önskade att sonen skulle gå samma bana — slitningar som Butler beskrivit i sin andra berömda roman, den posthuma "The way of all flesh". Men han frestades också av möjligheten att på kort tid förtjäna en förmögenhet och tillhörde alltså den grupp av unga utvandrare ur medelklassen som genom Wakefield och andra koloniala propagandister lockades att söka sin lycka på Nya Zeeland. Några tusen pund i förtida arv användes till förvärv på Sydön av jord lämpad för fårbyte; Butler delade sin tid mellan arbete på farmen och långa besök i Christchurch, en stad på några tusen invånare, befolkad av respektabla och ofta bildade invandrare i den engelska kyrkans regi, då liksom nu ett intellektuellt centrum. Butler lyckades bra; då han återvände till England efter bortåt fem år hade han förvärvat en förmögenhet som, trots en del förluster på spekulationer, gav honom en tillräcklig arbetsfri inkomst under de återstående fyrtio åren.

Efter återkomsten till England skrev Butler den satiriska samhällsromanen "Erewhon" (någon baklänges). Den utkom 1872 och gjorde omedelbart — till skillnad från Butlers många andra böcker — stor lycka. Numera anses den sannolikt vara den främsta romanen i sin art mellan Swift och Orwell. I "Erewhon" finns inte den avsky och det äckel som utmärker Swift, inte heller den geniala fantasin. Invånarna i "Erewhon" är inte jättar eller dvärgar eller hästar, utan vanligt folk som mest påminner om engelsmän. Butlers styrka är kritiken av idéer; satiren bygger på att människorna i "Erewhon" antingen har samma idéer som But-

På väg till Erewhon.

lers egna landsmän, men driver dem till barock ytterlighet, eller också har andra idéer, som visserligen är tokiga men inte för den förnuftige resenären ter sig tokigare än hemlandets. Kyrkorna är musikbanker, där man sätter in och tar ut pengar under högtidliga riter; besökaren upptäcker snart att det är en annan valuta som används i alla livets situationer och att musikbankens sedlar i själva verket inte anses gångbara ens av de tjänstemän som sköter trafiken. Universiteten ("Colleges of unreason") har ett genom undervisning i undanflykter, falska slutledningar och renagalenskaper stävja rationalism och hindra förändringar; "det är bättre för ett land att dess lärdomsäten undertrycker andlig utveckling än uppmuntrar den." De som lyckas bli rika fritas från skatt, eftersom deras inkomster anses visa att de gjort samhället värdiga tjänster. Alla mera invecklade maskiner är förbjudna, eftersom de utgör hot mot människans överlägsenhet (i detta sammanhang kommer Butler in på en egenartad kritik av darwinismen). Mord, stöld och andra "brott" bestraffas inte utan behandlas som sjukdomar; vad vi kallar "sjukdomar" och "olyckor" blir däremot hårt bestraffade.

Att Butler i vissa yttre hänseenden anknyter till erfarenheter från Nya Zeeland är uppenbart och observerades genast. "Erewhon" upptäcks genom att en fårfarmare finner ett pass som genom en väldig bergskedja leder in i det nya landet; vid denna tid var Sydön ännu inte helt kartlagd, och Butler själv hade under en vandringsfärd upptäckt en ny

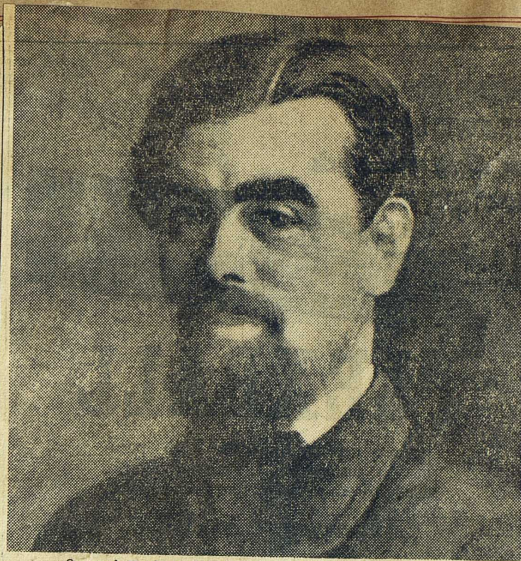
ställda vid "Erewhons" gräns för att avskräcka besökare är det tydligen maoris konstverk, erinrande om Påsköns gestalter, som han tänker på — att dessa figurer kan kallas sköna hade man ännu inte kommit på. Beskrivningen av den irrationella vördnad eller fasa som bland erewhonianerna ersätter religionen är influerad av de tapu- (tabu-) föreställningar som för de vita invandrarna framstod som ett av de mest egenartade dragen i maorisamhället.

Till det mest verkningfulla i "Erewhon" hör redogörelser för två processer i vilka de anklagade döms till straff, i ena fallet för en olycka (hustruns död), i andra fallet för en sjukdom (framskriden tuberkulos). I båda fallen motiverar domaren sitt utslag med ungefär samma uttrycks sätt som det åtminstone på den tiden var naturligt att använda mot brottslingar. Till den lungsjuke förklarar han att det inte är någon ursäkt att sjukdomen sannolikt orsakats av dålig miljö, nöd och umbäranden. "Om ni påstår att ni inte är ansvarig för edra föräldrar och er uppfostran och att det därför är orättvist att anklaga eder för dessa förhållanden, svarar jag att vare sig lungsten är ert fel eller inte så är den ett fel hos er och att det är min plikt att sörja för att staten skyddas mot sådana fel. Ni må säga att det är er olycka att vara brottslig; jag svarar att det är ert brott att vara olycklig." Då Butler formade denna moderna satir mot rådande straffrättsliga idéer bestämdes han självfallet av sin personliga rationalism och humanism. Men antagligt är att satiren fick sin tillspetsade form på grund av bekantskap med maoris sedvänjor. Enligt maoris var sjukdomar ett gudarnas straff, och människor borde alltså inte bekämpa dem; olyckor betraktades på ett liknande sätt, och det ansågs riktigt att genom förföljelse och utplundring bidra till bestraffningen av en person som visat sig ha ovanlig otur.

dal lämpad för bebyggelse och färbete (ett berg i denna trakt heter nu Mount Butler). Även i andra detaljer är det tydligt att Butler påverkats av miljö och människor på Nya Zeeland.

Först nu har emellertid ett systematiskt försök gjorts att ställa "Erewhon" och dess tillkomst historia mot bakgrunden av Butlers vistelse på Nya Zeeland: Joseph Jones, *The cradle of Erewhon* (Melbourne University Press, 30 shilling). En del av arbetet sysslar med Butlers liv under detta skede; särskilt betonas att Butler i artiklar i "The Press" i Christchurch kom in på frågor som han senare tog upp i "Erewhon" och att han med utbyte tog del i de intellektuella debatterna i detta "Nya Zeelands Oxford". Av större intresse är dock framställningen av de mera direkta påverkningar från den nyzeeländska miljön som framträder i "Erewhon".

Till stor del gäller det här vanor och föreställningar hos Nya Zeelands infödingar, maoris. Då Butler allvarligt deklarerar att "Erewhon" skall uttalas "som ett ord med tre stavelser, alla korta", är det maorispråket han utgår från. Då han skildrar de motbjudande skulpturer som är upp-

Samuel Butlers självporträtt från Nya Zeeland-tiden.

vände resenären—berättaren inbjuder till bildande av ett bolag för exploatering av "Erewhon": "Jag garanterar att jag skall förvandla Erewhons invånare inte bara till goda kristna utan också till en god inkomstkälla för aktieägarna." Det första steget borde vara att med löften, hot eller våld förmå ett antal erewhonianer att ta plats som arbetare i Australien och där omvända dem; företaget kunde väntas bli ytterst billigt, eftersom "tillgången på erewhonianer är obegränsad och det är möjligt att packa dem tätt och livnära dem till rimlig kostnad". På denna punkt var satiren knappast annat än en verklighetsskildring. Till Queensland importerades på 1860- och 1870-talen massor av infödingar från Nya Guinea och andra Söderhavsgår för arbete på sockerplantagerna, och senare forskare har visat att det i verkligheten var fråga om slavjakt och slavarbete. Guvernören i Queensland, markisen av Normanby, betygade (januari 1872) att de importerade vildarna kommit frivilligt och trivdes väl; den i England yppade oron för deras öde borde undanröjas genom att de omvändes till kristendomen.

HERBERT TINGSTEN